

E-AGORA

**PREMISELE DEMOCRAȚIEI PARTICIPATIVE
ÎN ERA DIGITALIZĂRII**

NICOLAE PANĂ

E-AGORA

**PREMISELE DEMOCRAȚIEI PARTICIPATIVE
ÎN ERA DIGITALIZĂRII**

EDITURA UNIVERSITARĂ
București

Colecția ȘTIINȚE JURIDICE ȘI ADMINISTRATIVE

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Ameluța Vișan
Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PANĂ, NICOLAE

E-agera : premisele democrației participative în era digitalizării /

Nicolae Pană. - București : Editura Universitară, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-606-28-1697-1

32
004

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062816971

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2023
Editura Universitară
Editor: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București
Tel.: 021 – 315.32.47
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021.315.32.47/ 0745 200 718/ 0745 200 357
comenzi@editurauniversitara.ro
www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

Prefață	7
Abstract	12
Introducere	15
A. Prima abordare a participării cetățenilor în mass-media	16
B. Prezentarea modelelor Ágora vs. E-agera	22
1. Conceptul de <i>agera</i> în procesul legislativ al antichității	27
1.1. Ce este agora?	30
1.2. Avantajele și dezavantajele democrației directe	38
1.3. Masele populare și procesul legislativ democratic	54
2. Sisteme actuale de reprezentare a voinței populare	67
2.1. Democrație și reprezentativitate	87
2.2. Referendumul	107
3. Cetățenia și participarea la procesul legislativ	120
3.1. România	135
3.2. Spania	140
3.3. Uniunea Europeană	145

4. Analiza și controlul participării cetățenești	149
4.1. Participarea cetățenească în social media	164
4.2. Participarea cetățenilor în comunitățile virtuale	170
Concluzii.....	178
Conclusions	194
Bibliografie	210

PREFAȚĂ¹

“O piața – Ágora - în care să între toți cetățenii care trebuie să participe la viața cetății” (Rousseau), acesta era dezideratul democrației directe, considerată de unii filosofi

¹ Prezenta lucrare este o parte din cercetare pe care autorul o derulează în domeniul științelor sociale și are ca obiect înțelegerea și perfectarea E-Agora: viața cetății transpusă în lumea virtuală. Demersurile au fost începute în teza de doctorat susținută în limba spaniolă la Universitatea Carlos III din Madrid sub titlul: *E-agera – Impactul noilor tehnologii asupra dezvoltării dreptului. Participarea electronică directă a cetățeanului la procesul legislativ*; și continuate cu proiectul de cercetare postdoctorală din cadrul Academiei de Studii Economice din București sub titlul: *Fenomenul juridic în contextul globalizării. Rolul inteligenței artificiale în globalizarea democrației, riscuri diverse și vulnerabilități legale*. Astfel, pentru o mai bună corelare cu ritmul dat de avansul tehnologic și având în vedere faptul că domeniul este unul cu grad ridicat de nouitate, autorul a ales să traducă din limba spaniolă, să revizuiască și să completeze pe alocuri varianta în limba română pentru publicul vorbitor de limba română, cercetările anterioare. Pentru cei interesați de subiectele propuse, vom pune la dispoziție și celelalte volume ale demersului nostru privind E-Agora: Guvernarea electronică versus Administrația Electronică, Drepturi fundamentale în era digitalizării, Comunitățile virtuale ca fenomen juridic, Comunitățile virtuale - riscuri și vulnerabilități legale. Aparatul critic este la nivelul anilor 2014-2019, interval în care s-au derulat cercetările din cadrul școlii doctorale, urmând ca în perioada următoare acesta să fie actualizat și completat în reeditări ale lucrărilor prezentate. Autorul a ales ca Prefața și Concluziile lucrărilor să se repete în fiecare dintre acestea cu scopul ca cititorul care alege una dintre lucrări să fie informat despre rezumatul celorlalte, dar și în ideea promovării acestora ca întreg.

ca fiind singura organizare politico-socială în care cetățeanului îi sunt respectate drepturile și libertățile și care are ca finalitate fericirea socială a acestuia.

Democrația și rolul individului în societate este o temă care a preocupat juriștii, filosofii și sociologii de-a lungul istoriei, în toate încercările lor de a găsi formula îmbinării optime a puterii statale cu interesul individual și cel social.

Scopul prezentei lucrări este de a analiza și compara modelul antic al democrației directe cu actualul context socio-politic în care noile tehnologii deschid oportunități de comunicare și participare cetățenească nebănuite. World Wide Web reprezintă un spațiu nou, o nouă o „piață” – E-ágora – suficient de mare, astfel încât oricare cetățean al acestei lumi să poată participa în timp real și în mod efectiv la viața cetății „globale”.

Pornind de la ideea că noile tehnologii pot influența profund și radical procesul legislativ, în sensul de a așeza individul în prim plan și de a trece în plan secund partidele și organizațiile politice clasice, se încearcă redefinirea conceptului „ágora”, privit ca laitmotivul democrației originale și originare. Prin raportare la „satul global” (aldea global) și la infinitatea spațiului virtual, se propune inaugurarea pieței virtuale a cetățenilor planetei, interconectați permanent prin noile tehnologii, care exprimă concomitent și conștient opinii și propuneri, denumită E-ágora. Însă, pentru a materializa acest concept, trebuie redefinite mecanismele și regulile de funcționare ale proceselor legislative.

Ágora văzută ca o instituție a dreptului sau, mai exact, a istoriei dreptului natural, a fost înțeleasă ca locul

fizic în care se luau decizii, ca o reprezentare a ideii de democrație contemporană. Indiferent de parcursul istoric al conceptului, el sintetizează ideea de participare la procesul legislativ, fie directă, fie prin reprezentare.

Alăturând conceptele clasice noilor realități sociale, prezenta lucrare analizează și expune transformările ce redefinesc rolul politic al individului în societate și în procesul legislativ. Având în vedere influența incontestabilă a tehnologiei contemporane atât asupra comportamentului uman cât și asupra proceselor cognitive individuale, nu putem ignora posibilitățile pe care aceasta le oferă cetățenilor pentru a reorganiza mecanismele de elaborare și adoptare a politicilor publice. Referitor la impactul noilor tehnologii asupra societății, în ansamblu, și asupra indivizilor, în particular, nu putem afirma că există o opinie unitară, ideile se împart într-o serie de orizonturi paralele fără puncte de congruență unanim acceptate, care vor fi validate sau demontate în viitor, când efectele vor fi clare și vor putea fi studiate.

Ágora vs. E-ágora. Așa cum Ágora antică dispunea de două funcții, aceea de piață fizică în care se întâlneau cetățenii dar și un mod de corelare și amalgamare a opiniei publice în acte normative aplicabile erga omnes, la fel E-ágora converge spre o idealizare a opiniei publice care are printre finalități și pe aceea de a forma opinii, crezuri și, într-un final, acte juridice.

În ceea ce privește explicarea termenilor propuși, prin prisma manifestării politice a indivizilor, considerăm sinonimia următoare ca fiind definitorie: ágora reprezintă comunitățile off line iar e-ágora reprezintă manifestarea comunităților offline în mediul online. Trebuie evidențiat

faptul că diversitatea comunităților online depășește orice modalitate de organizare a comunităților offline, în contextul în care tehnologia face ca modul de interacțiune offline să fie incomparabil mai lent, mai neproductiv și segregat (în sensul că produce diferențe majore între membrii comunității).

O a doua analiză este cea a izvorului generator de discuții. În acest sens, am pornit de la necesitatea primordială a dialogului și a dialogării. Ființa umană poartă un dialog în cazuri specifice: socializare sau justificare. Socializare este modul în care o persoană înțelege să abordeze o altă persoană sau un grup pentru a-și satisface nevoia de comunicare iar justificarea reprezintă răspunsul oferit de interlocutor, cel care este subiectul socializării. Fără a intra într-o trecere în revistă a termenilor și fără a relua teme deja dezbătute în literatura de specialitate, putem concluziona ca ordinea de zi în *Ágora* este aceeași ca cea reprezentată de dialogurile purtate în *E-ágora*: factorii determinanți sunt aceiași iar concluziile nu pot fi în esență de altă natură. Acestea fiind spuse, ne întrebăm dacă există, cu adevărat, ceva nou în rolul și locul acestor două instituții în viața comunităților.

În ceea ce privește alăturarea celor două concepte, participarea și democrația, care a condus la definirea unui nou tip de democrație, respectiv democrația participativă, aceasta a fost determinată de nevoia validării deciziei colective. Participarea individului la viața comunității off-line validează rolul său social, iar participarea sa în cadrul comunităților virtuale validează scopul și obiectivele acestora, dând forță opiniilor exprimate și avalizând poziționări publice vis-a-vis de subiecte de interes pentru societate în ansamblul ei.

Plecând de la cele menționate anterior, am putea sintetiza această lucrare în următoarele cuvinte și sintagme cheie: dreptul ca fenomen, comunicare, comunități offline, ágora, democrație, opinie, opinie publică, cutumă, dialog social, participare și reprezentare, majoritate, opinie publică determinantă, democrație participativă, comunități online, agregare, avans tehnologic, E-ágora.

ABSTRACT

“A public place - *Ágora* - the space where all the citizens who want to participate in the public life of the city should enter” (Rousseau), this was the desideratum of direct democracy, considered by some philosophers to be the only political and social organization capable to offer the necessary conditions to protect and respect the citizen's rights and freedoms, the ultimate goal of social happiness.

Democracy and the role of the individual in society is a theme that has been analyzed and dissected by lawyers, philosophers and sociologists throughout history, in their attempts to find the formula of optimal blending between state power and individual interest.

The aim of this paper is to analyze and compare the original model of direct democracy with the actual socio-political context, where new technologies open unexpected opportunities for communication and citizen participation. The World Wide Web represents a new space, a new “market” - *E-ágora* - big enough so that any citizen of this world can effectively participate, in real time, in the public life of the „global” city.

Starting from the idea that new technologies can deeply and radically influence the legislative process, by placing the individual person in the foreground and pushing back the parties and classical political organizations, we are trying to redefine the concept of “*Ágora*”, regarded as the leitmotif of original democracy. In direct connection to the

„global village” (aldeia global) and the infinity of cyberspace, it is possible to inaugurate E-Ágora, the virtual place where all the citizens are permanently interconnected through technology, and simultaneously express conscious opinions and proposals. Materializing this concept impose redefining operational mechanisms and legislatives rules, in few words: redefine the legislative process.

Ágora, seen as an institution of law or, more precisely, of the history of natural law, was understood as the physical place where decisions were taken by majority, as an expression of the idea of democracy. Independent of the historical evolution, the concept synthesizes the idea of participation in the legislative process, either direct or by representation.

By joining classical concepts to new social realities, this paper analyzes and exposes the transformations that redefine the political role of the citizen, played in the society and in the legislative process. Given the indisputable influence of contemporary technology on both human behavior and individual cognitive processes, we cannot ignore the possibilities that it offers to citizens in order to reorganize the mechanisms of public policy making process. Regarding the impact of the new technologies on society or on individuals it is difficult to find a unitary opinion. The opinions on the subject are divided into a series of parallel horizons, without common points, the ideas will be validated or dismantled in the future, when the real effects will be studied.

Ágora vs. E-Ágora. Just as the ancient Ágora had two functions, the physical public place where all the citizens met, and a process of correlating and amalgamating

public opinions in erga omnes applicable laws, so E-ágora converges towards a representation of public opinion, a virtual place where opinions, beliefs and, ultimately, legal acts are formed.

Regarding the meaning of the proposed concepts, in terms of the political manifestation of individuals, we consider the following synonymy to be defining: ágora represents off-line communities and e-Ágora represents the manifestation of offline communities in the online environment. It should be emphasized that the diversity of online communities goes beyond any organizational form of offline communities. This situation is determined by the technological advance, which makes the offline interaction to appear as an incomparably slower way of communication, unproductive and segregative (meaning that it produces major differences among community members).

We consider necessary to analyse also the source of discussions. In this regard, we have started from the primordial necessity of dialogue. The human being carries out a dialogue in specific cases: socialization or justification. Socialization is the way a person understands to address another person or group, in order to satisfy the need of communication, and justification is the answer given by the interlocutor to a specific question, considered the subject of socialization. Without going into a process of explanation of the terms and without resuming topics already debated in the literature, we can conclude that the agenda in Ágora is the same as main topics of the dialogues carried out in E-Ágora: the determinants and the conclusions cannot be essentially of another kind. If that is said, we wonder if there really is something new in the role played by these two institutions in community life.

Regarding the association of the two concepts, participation and democracy, which led to the definition of a new type of democracy, called participative democracy; we consider that it was determined by the need to validate the collective decision. The participation of the individual in the off-line community's life validates his social role, at the same time that his participation in virtual communities validates their purpose and objectives, giving force to expressed opinions and endorsing public positions regarding the subjects of interest for the society, seen as a whole.

Starting from the above, we could synthesize this paper in the following words and key words: communication, offline communities, Ágora, democracy, opinion, public opinion, custom, social dialogue, participation and representation, majority, determinant public opinion, participative democracy, online communities, aggregation, technological advances, E-Ágora.

INTRODUCERE

A. Prima abordare a participării cetățenilor în mass-media

Astăzi, mass-media și noile tehnologii informaționale (TIC) ne transformă viața, la fel ca în vremea în care s-a dezvoltat tehnologia bazată pe motorul cu aburi sau roata, așa cum s-a întâmplat și cu radioul și telefonul, printre altele. Distanțele dintre oameni și între țări au căpătat noi valențe, confirmând astfel adevărul despre Satul Global din teza lui McLuhan.²

„Spațiul vizual este un efect secundar al caracterului uniform, continuu și fragmentat al

² Cu referire la teza lui MCLUHAN și BRUCE R. POWERS în lucrarea lor „*satul global*”, MACLUHAN, MARSHALL / POWERS, BRUCE R., (1995) „*Transformations in World Life and Media in the 21st Century (Communication and Society)*”, Editura Gedisa, Barcelona, Ediția a III-a. Ei propun un spațiu conceptual minuțios în termenii în care pot fi înțelese progresele tehnologice din ultimele trei decenii. În centrul problemei este rafinată teoria conform căreia consumatorii de tehnologie sunt limitați de două moduri diferite de a privi lumea. Pe de o parte, ele se referă la așa-numitul spațiu Vizual (principala caracteristică a lumii occidentale, care este un discernământ liniar, cantitativ; și, pe de altă parte, un spațiu Acustic, o logică calitativă, care vine din est). Ei confirmă că mijloacele tehnologice actuale au influențat Spațiul Acustic și au crezut că prezența globalizării nu va fi nici echitabilă și nici graduală pretutindeni. Prin urmare, se poate observa lor spiritul lor vizionar cu privire la noile tehnologii și care, desigur, a avut un mare succes.

alfabetului fonetic, menționat mai întâi de fenicieni și extins de greci. Unii neurologi și sociologi au susținut că raționamentul ierarhic este o preferință senzorială a emisferei stângi a creierului; iar spațiul auditiv-tactil, o preferință senzorială a emisferei drepte, casa, în intuiția mitului omului primitiv. Fiziologia ochiului poate să fi inspirat începuturile logicii liniare.

Banii în numerar și busola, principalele tehnologii ale secolului al XV-lea, ilustrează primele transformări figură-fond ale arhetipurilor din spațiul vizual în cel acustic, de la tangibil la intangibil, de la hardware la software, analog rolului actual al computerului. În prezent, trecerea de la tehnologiile spațiale vizuale la tehnologiile spațiale acustice se accelerează.”³⁴

Progresul acestor noi tehnologii a fost urmărit în mod foarte conștient în cadrul *Programului Națiunilor*

³ Ibid. op.cit. p. 49.

⁴ În original: “El espacio visual es un efecto secundario del carácter uniforme, continuo y fragmentado del alfabeto fonético, originado por los fenicios y agrandado por los griegos. Algunos neurólogos y sociólogos han sostenido que el razonamiento jerárquico es una preferencia sensorial del hemisferio izquierdo del cerebro; y, el espacio auditivo-táctil una preferencia sensorial del hemisferio derecho, la morada en la intuición del mito del hombre primitivo. La fisiología del ojo pudo haber inspirado los comienzos de la lógica lineal.

El dinero en efectivo y la brújula, las tecnologías líderes del siglo XV, ilustran las primeras transformaciones figura-fondo de los arquetipos del espacio visual en acústico, de lo tangible a lo intangible, del dominio del hardware al dominio del software, análogo al papel actual del ordenador. En la actualidad, se está acelerando el cambio de las tecnologías del espacio visual a las del espacio acústico”.

Unite pentru Dezvoltare (PNUD), deducându-se că acestea pot fi utilizate în același mod pentru reducerea libertăților, precum și pentru controlul abuziv al gândirii, dar și pentru sporirea drepturilor și o viață mai satisfăcătoare.

Tehnologiile actuale au fost tratate inițial ca un mijloc eficient de exprimare a libertăților individuale și fundamentale. Sunt încă de interes informațiile privind alegerile din Coreea sau Spania, unde principalii candidați și-au pierdut avantajul în puțin mai puțin de câteva ore din cauza valurilor de SMS-uri trimise, practic, de tineri, care au devenit voturi împotriva adversarilor lor.

*E-guvernarea*⁵ a fost prezentată drept o alternativă care încearcă să rezolve conflictele în mandatul democratic cu ajutorul metodelor tehnologice și, în acest fel, administrația promovează gestionarea TIC în încercarea de a schimba sau de a actualiza spațiul public. Participarea în mediul online/virtual stimulează dialogul dintre conducători și cetățeni prin intermediul platformelor virtuale, oferă acces la informații, sondaje și consultări online, iar multe dintre activitățile computerizate reduc la minimum

⁵ Așa se referă GOMIS BALESTRERI, P. M: „*Trebuie să concepem e-guvernarea sau e-guvernanța ca fiind ultima etapă a modelelor GP care au fost cunoscute. Progresia ar putea fi interpretată din conjuncția dintre diferiți factori. În primul rând, rezolvarea tensiunilor dintre sarcini și discipline, oferind îmbunătățiri care au modificat chiar obiectivul GP. În al doilea rând, existența actorilor de frunte în fiecare dintre modele, bazată pe logica conform căreia în GP există trei axe principale de articulare: 1) relația dintre politician și birocrat; 2) relația dintre stat-societate și piață; 3) relația dintre mediul academic și profesie*” în GOMIS BALESTRERI, PM (2015) „*E-guvernarea ca paradox al evoluției modelelor de management public*” (GP) în cadrul celui de-al XX-lea Congres internațional al CLAD privind reforma de stat și a administrației publice, Lima, Peru, 10-13 noiembrie p. 2.

deplasările, costurile și ocaziile care favorizează dezvoltarea corupției. Poate că subiectul nedezvoltat constă în localizarea acestor tehnologii, și nu a experților în dispozitive digitale, ci mai degrabă a celor mai vulnerabili și săraci, a oamenilor care trăiesc în mediul rural sau izolați de societate, precum și a celor cu dizabilități sau persoanelor în vârstă. În aceeași măsură, noile tehnologii pot readuce la viață zone rurale depopulate unde specialiștii pot lucra în lumea virtuală fără a fi nevoiți să suporte aglomerația marilor orașe.

De când internetul și societatea informațională au devenit o monedă normală de schimb în țările dezvoltate și în cele aflate în curs de dezvoltare, mai multe studii au încercat să cerceteze și să analizeze impactul acestor noi tehnologii (TIC) asupra markerilor sociali care vizează bunăstarea și progresul. Printre aceștia se numără relația democrație-tehnologie, care este una dintre cele mai dezbătute. În prezent, la baza discuției despre democrație-tehnologie stau aceste întrebări: Cum este ajutat publicul, prin intermediul internetului, să participe la politică? A existat o transformare a politicii în era informației digitalizate? Cum gestionează partidele politice și guvernul rețelele virtuale în tactica lor de comunicare? Cum favorizează acest lucru cetățenii sau alegătorii?⁶

Summit-ul mondial din 2003 privind Societatea Informațională s-a încheiat cu următoarea declarație:

„Ne declarăm dorința și angajamentul comun de a construi o societate informațională incluzivă, orientată spre dezvoltare și centrată pe oameni, în care

⁶ Idem.

*fiecare să poată crea, accesa, utiliza și partaja informații și cunoștințe, ceea ce va permite oamenilor, comunităților și popoarelor să își atingă potențialul maxim pentru a promova o dezvoltare durabilă și pentru a-și îmbunătăți calitatea vieții.*⁷⁸

În ultimii 40 de ani, a fost colectat un volum considerabil de literatură despre știință, tehnologie și societate (STS)⁹, care ar putea fi, în egală măsură, considerate o categorie din cadrul teoriei acțiunii¹⁰.

Odată cu nașterea internetului, modul de intervenție în politică a fost transformat. Tendințele actuale au îmbrățișat diverse denumiri, cum ar fi politica 2.0, politica

⁷ SINGH, R. / ROMERO BALLIVIÁN, S/ GUTIÉRREZ, P. / CHILOBA, E/BARRIENTOS DEL MONTE, F / VARGAS, M.A / DE ALMEIDA ANHAIA, A/ FIGUEROA PADILLA, J. T / ZAMBRANO, R / SASAKI, D / SOTO, J. (2011) “*Tecnología y participación ciudadana en la construcción democrática*”, Primera edición, Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, Mexic, p. 28-29.

⁸ În original: “*Declaramos nuestro deseo y compromiso común de construir una sociedad de la información inclusiva, orientada al desarrollo y centrada en las personas, en la que todos puedan crear, acceder, utilizar y compartir información y conocimientos, lo que permitirá a las personas, a las comunidades y a los pueblos alcanzar todo su potencial para promover un desarrollo sustentable y mejorar su calidad de vida*”.

⁹ LÓPEZ CERESO, J. A. (2015) “*Es hora de pasar a la acción en Revista Los Foros de CTS*”, Ediție specială, p. 19.

¹⁰ În acest sens, MAX WEBER a spus că „justificarea științei se găsește în posibilitățile de acțiune rațională, în același mod în care acțiunea responsabilă poate avea loc numai dacă considerăm cunoașterea rațională posibilă. Conceptul său de „etică a responsabilității” menționat mai sus este asumarea semnificației unei metodologii complexe”. WEBER, M. (2002) “*Economía y sociedad. Esbozo de sociología comprensiva*”. Traducere de Johannes Winckelmann, José Medina Echavarría, Editura Fondo de Cultura Económica.